

FENOMENOLOGIA SPAȚIULUI SAU FENOMENUL SPAȚIALITĂȚII?

Asist. drd. ALICE (GEOGEAN) JURCOVEȚ
Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

Abstract: *The aim of this paper is to make a distinction between the terms of space, and also a discrimination between phenomenology and phenomenon, concepts related to the term space.*

Keywords: *space, spatiality, travel;*

Topografii imaginare – o posibilă poetică a spațiilor privilegiate (abordare interdisciplinară). Aspecte ale teoriei spațiului imaginar

Lumea reală este cea cunoscută, exoterică, a cărei geografie o descifrăm consultând atlase și cărți de specialitate, documentare, site-uri, programe de specialitate. Este lumea în care legile fizicii dezvăluie fapte concrete, empirice și epistemice, care guvernează asupra moralului, psihologicului și firii, în general. Este Universul, adică totalitatea elementelor care fac referire la spațiu și timp, Pământul fiind plasat în epicentrul acestuia. Termenul nu este neapărat cel mai potrivit, adică ceea ce unii numesc „real”, pentru alții este posibil doar prin imaginație, apelând la imaginar. De fapt, noțiunea de spațiu există dinaintea integrării sale în cadrul vreunei științe. Conform *Dicționarului de simboluri*, spațiul este „locul posibilităților- în acest sens, simbolizează haosul originar – și locul realizărilor – când simbolizează cosmosul, lumea organizată. În el este o continuă fierbere de energii disipative, din care rezultă mereu imprevizibile organizări noi. [...] este precum o întindere incomensurabilă, cu centru necunoscut, și care se dilată în toate sensurile; el simbolizează infinitul.”¹

Indiferent care este opțiunea pentru onomastică, avem posibilitatea abordării științifice a creării lumii sau cea religioasă. „Întru - nceput a făcut Dumnezeu cerul și pământul”² este propoziția introductivă din Vechiul Testament, abordare care ar putea constitui una dintre opțiuni, alta ar fi cea identificată la Duco A. Schreuder, în *Vision and Visual Perception*: „[...] we make a clear distinction between Cosmos and Universe, the Cosmos being the ordered system of the universe, and the universe is just the Universe, all that is, and all that not is. The being and the non-being all belong to the Universe. [...] The Universe is commonly defined as the totality of existence, including planets, stars, galaxies, the contents of intergalactic space, the smallest subatomic particles, and all matter and energy.

¹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Volumul 3, București, Editura Artemis, 1995, p. 247.

² *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001, p. 23.

Similar terms include the cosmos, the world, reality, and nature.”³ Totuși, Teoria Big Bang constituie prototipul cvasi acceptat în ceea ce privește nașterea Universului. „Lumea este reprezentare”⁴ conform principiului schopenhauerian, astfel realitatea este doar ceea ce ochiul poate percepe, măsura și întui prin prisma rațiunii. Prin urmare, lumea este rezultatul logosului, o reprezentare necesară, reală, în timp ce lumile ficționale sunt rezultatul cuvintelor autorilor, epistemă ce ar funcționa invers-ontologic, astfel nu vom căuta validarea lor, deoarece nu există o lume, reală sau imaginară, care să fie fundamental bună sau rea, fiecare o percepție în funcție de un sistem propriu de valori, o paradigmă socială la care aderă sau în care este atras.

Spațiul poate fi privit din perspectivă monadică, multiplicat, de exemplu, ca oglindă spartă într-o infinitate de cioburi incongruente, fiecare reflectând integral realitatea asemenea fractalilor, conform teoriei lui Mandelbrot, fiind autosimilarități ale aceleiași reflexii sau ca univers multiplicat, așa cum apare în sfera SF, unde eroii pot trece dintr-un univers în altul sau acțiunile pe care le săvârșesc într-un univers, se răsfrâng în altul (*Flash, The One*).

Din punct de vedere geografic, spațiul are reprezentări clare, delimitări exacte, cartografiate. Savantul Stephen Hawking aduce lămuriri cu privire la spațiu și timp, mai ales că percepția umană asupra timpului s-a schimbat considerabil de-a lungul anilor. „Până la începutul acestui secol oamenii credeau într-un timp absolut. Adică, fiecărui eveniment i se poate atribui în mod unic un număr numit «timp» și toate ceasurile bune vor fi de acord asupra intervalului dintre două evenimente. Totuși, descoperirea faptului că viteza luminii este aceeași pentru orice observator, indiferent de modul în care se mișcă, a condus la teoria relativității – și în cadrul acesteia ideea existenței unui timp absolut a trebuit să fie abandonată”⁵, iar spațiul nu poate fi separat de timp, conform teoriei relativității. Fizicianul Tipler adaugă că „hărțile pot fi furnizate pentru țărâmurii care există cu adevărat. Fiecare bibliotecă are hărțile pentru Florida, China, Italia. Oamenii din Evul Mediu credeau cu adevărat că Raiul, Iadul și Purgatoriul erau la fel de reale ca și Italia și China. De fapt, *Divina Comedie* era în intenția serioasă a lui Dante o hartă de drumuri pentru Rai, Iad și Purgatoriu, cum a și fost privită de către contemporanii lui Dante. Dacă teoria Punctului Omega este adevărată, atunci Raiul, Purgatoriul și posibilul

³ Duco A. Schreuder, *Vision and Visual Perception, The Conscious Base of Seeing*, Archwat Publishing, United States of America, 2014, p. 135. (Noi facem o diferențiere clară între Cosmos și Univers, Cosmosul fiind sistemul ordonat al Universului, iar universul este însuși Universul, tot ceea ce este și ceea ce nu este. Ființa și ne-ființa toate aparțin Universului. De obicei, Universul este definit ca totalitatea existenței, incluzând planete, stele, galaxii, componentele spațiului intergalactic, cele mai mici particule subatomice și toată materia și energia. Termenii similari includ cosmosul, lumea, realitatea și natura) trad. n. A. J.

⁴ Arthur Schopenhauer, *Lumea ca voință și reprezentare*. I. Traducere din germană și glosar de Radu Gabriel Pârnu, București, Editura Humanitas, 2012, p. 32.

⁵ Stephen W. Hawking, *Scurtă istorie a timpului de la Big Bang la Găurile Negre*. Traducere din engleză de Mihaela Ciodaru, Introducere de Carl Sagan, Ilustrații de Ron Miller, București, Editura Humanitas, 2018, p.166.

Iad vor exista în realitate, în viitorul îndepărtat, iar o hartă aproximativă a spațiu-timpului acestor tărâmurii poate fi făcută.”⁶

Chiar și cu aceste teorii enunțate, descoperim la Jean Baudrillard spațiul ca simulacru al realității, de fapt niște faze succesive ale imaginilor care proiectează ideea de spațiu ca reflectare a unei realități profunde și, credem, incontestabile, apoi mascarea și denaturarea unei realități, cum ar fi de exemplu spațiile – portal, mascarea absenței unei realități profunde, adică universul distopic și lipsa raportului cu orice fel de realitate; și propriul simulacru, unde am putea integra spațiul cu valențe coșmarești, dacă admitem ca spațiu incert proiecția onirică. De altfel, același autor susține că: „astăzi, abstracția nu mai e de ordinul hărții, al dublului, al oglinzii sau al conceptului. Simularea nu mai e una a teritoriului, a unei ființe referențiale, a unei substanțe. Ea e generarea prin modele a unui real fără origine și realitate: hiperrealul. Teritoriul nu mai precedă harta și nici nu-i supraviețuiește.”⁷ Prin urmare, este dificil să conferim o singură interpretare noțiunii de spațiu, deoarece fiecare dintre științe îi atribuie altă definiție, deci nu poate fi o conceptualizare canonică.

În general, când vorbim despre spații, mintea proiectează o serie de imagini succesive, pe care le putem asemăna cu polii unui magnet, care fie se atrag, fie se resping, exact cum în plan mental pe unele le admirăm, pe altele le repudiem sau le respingem. Acest lucru nu ține de capacitățile cognitive, de aceea le-am și numit mentale și nu mintale. „Spațiul devine forma apriorică a puterii eufemistice a gândirii, e locul întrupărilor întrucât e simbolul operator al distanței stăpânite.”⁸ Percepția noastră asupra imaginilor ține de imaginație, informația culturală pe care o deținem, genetică, dezvoltarea personală, pregătirea sau chiar confesiunea religioasă la care aderăm. Imaginile proiectate aparțin unor ideologii pe care le asociem cu istoria, de exemplu. Deseori, considerăm că doar opinia proprie este corectă, în timp ce pe celelalte le încadrăm în sfera bizareriilor sau chiar a ridicolului. Adevărul este că nu trebuie să cădem în capcana interpretării unilaterale, mai ales că însăși definiția imaginarului este destul de vastă, uneori fiind pusă în raport de sinonimie cu fantasma, simbolul, dar și realul, așa cum descoperim la Julien Wolfreys, de exemplu. Astfel, conceptul de Imaginar / Simbolicul/ Realul este definit astfel: „Jacques Lacan’s version of psychoanalytic thought points three psychic realms. The aim of the *healthy* adult is to achieve a certain mastery within the symbolic realm: that is, the realm of order, structured paraphrasable language, the realm of Law. However, the Symbolic realm is not ideal because language itself is, following Saussure, conventional, and only arbitrary connected to the objects it describes. Indeed, language in Lacan’s

⁶Frank J. Tipler, *Fizica nemuririi Dumnezeu, cosmologie modernă și învierea morților*. Traducerea și adaptarea din limba engleză: Roman Chirilă și Doina Țimpău, București, Editura Tehnică, 2008, p. 47.

⁷Jean Baudrillard, *Simulacre și simulare*. Traducere de Sebastian Big, Cluj Napoca, Editura Ideea Design & Print, 2008, p. 5.

⁸Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Introducere în arhetipologia generală. Traducere de Marcel Aderca, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000, p. 406.

definition describes what is not there. He argues that a child learns to speak in response to the absence of his object of **desire**(the mother, or her breast); he learns to say *I Want* and thus becomes initiated into the beginnings of his necessary if painful accommodation with the Symbolic. This process of *joining* of Symbolic order begins with the **mirror phase** which initiates the child into the beginnings of language after he catches sight of himself – in a mirror, and recognises himself for the first time as a separate and distinct **being**, not one with either the world or with his mother. Lacan calls this very early beginning of acculturation *Imaginary* because the mirror image that reveals the child to himself is, in fact, merely an image – or a signifier. His recognition of himself is therefore a misrecognition of an image, not a fact. No one, Lacan argues, no matter how well adjusted, ever leaves the Imaginary realm completely; there are always Imaginary residues (misrecognitions) even in the most powerful Symbolic forms. The Real, Lacan's third realm, is by far the least important. He uses the term to refer to the merely contingent accidents of everyday life that impinge on our **subjectivity**, but which have no fundamental psychic causes or meanings: trapping your hand in the car door might hurt, but it doesn't signify, and it belongs to the realm of the Real. ”⁹

De fapt, indiferent dacă sunt reale, utopice, distopice, „rele” sau confortabile, visătoarești sau surogat, validate de omul comun sau atipice, conceptele de spațiu și timp sunt dimensiunile în care opera literară ia ființă și ne atrage într-un vortex imaginar unde realitățile alternative sunt pregătite să ne seducă. În teoria literară, Mihail Bahtin a introdus termenul de *cronotop* și l-a definit astfel: „vom numi cronotop (ceea ce în traducere ad litteram înseamnă «timp-spațiu») conexiunea esențială a relațiilor temporale și spațiale, valorificate artistic în literatură. Acest termen se folosește în științele matematice și a fost

⁹Julian Wolfreys, Ruth Robbins and Kenneth Womak, *Key Concepts in Literary Theory*, Second Edition, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2006, p. 55. (Versiunea gândului psihanalitic al lui J. Lacan postulează 3 domenii ale psihicului. Scopul adultului sănătos este acela de a dobândi un anumit grad de cunoaștere/stăpânire a domeniului Simbolic: adică domeniul limbajului ordonat, structurat, interpretat, domeniul Legii. Totuși, domeniul Simbolic nu este ideal deoarece, limbajul însuși, conform lui Saussure, este convențional, și, doar arbitrar legat de obiectele pe care le descrie. Într-adevăr, limbajul, după definiția lui Lacan, descrie ceea ce nu este acolo. El susține că un copil învață să vorbească ca răspuns la absența obiectului dorinței (mama sau pieptul ei); el învață să spună „eu vreau” și astfel este inițiat în începutul acomodării necesare sau dureroase cu Simbolicul. Acest proces de „intrare” în ordinea Simbolică începe cu etapa oglinzii care îl inițiază pe copil în începuturile limbajului după ce se vede pe sine sau mai bine spus, o reflecție a sa în oglindă, și se recunoaște pe sine, pentru prima dată, ca o ființă separată și distinctă, nu o ființă cu lumea sau cu mama lui. Lacan numește acest început timpuriu de aculturație „Imaginarul” deoarece imaginea din oglindă care îl dezvăluie pe copil lui însuși este, de fapt, doar o imagine sau un semnificativ. Recunoașterea de sine este astfel o recunoaștere greșită a unei imagini, nu un fapt. Nimeni, susține Lacan, indiferent cât de rezonabil/ sănătos ar fi, nu părăsește domeniul Imaginarului în totalitate; întotdeauna sunt urme/ efecte ale Imaginarului (recunoașteri greșite) chiar și în cele mai puternice forme Simbolice. Realul, cel de-al treilea domeniu al lui Lacan, este, de departe, cel mai puțin important. El folosește termenul pentru a se referi doar la eventualele accidente zilnice care afectează subiectivitatea noastră, dar care nu au nicio cauză sau un înțeles psihic fundamental: faptul de a-ți prinde mâna la ușa de la mașină ar putea fi dureros, dar nu are semnificație, și aparține domeniului Realului) - trad. n. A. J.

introdus și fundamentat pe baza teoriei relativității (Einstein). [...] pentru este important faptul că el exprimă caracterul indisolubil al spațiului și timpului (timpul ca a patra dimensiune a spațiului)¹⁰ și a evidențiat relația de interdependență dintre spațiu și timp, valorificate într-o manieră artistică, însă mai există o categorie a terminologiei spațiale care captează atenția care face referire la conexiunea personajului cu mediul, termen ce poartă numele de *proxemică*, preluat din antropologia culturală și îi aparține antropologului american E. T. Hall, care l-a definit astfel: „Proxemics is the term I have coined for the interrelated observations and theories of the man’s use of space as a specialized elaboration of culture.”¹¹ De fapt, autorul a studiat comportamentul animalelor în raport cu mediul de proveniență, nevoile și obligativitatea de adaptabilitate la un spațiu nepriitor, uneori sau pe care instinctul de conservare le obliga să îl cucerească. La fel și omul și, implicit, personajul este forțat de împrejurări să adere, să accepte și să se supună unei noi paradigme culturale, știut fiind că evoluția își urmează cursul. Încercarea de a sistematiza proxemica trebuie să aibă ca punct de plecare sistemul comportamental al generației precedente, asemenea studierii înzestrării genetice, care începe de la gradul zero.

Cultura și spațiul de manifestare sunt interrelaționate, atât omul cât și dimensiunea culturală sunt interdependente, precum și poziția geografică poate fi favorabilă unei evoluții fulminante sau, dimpotrivă, poate să o defavorizeze total. Omul este deci capabil să modeleze spațiul personal după propria înzestrare culturală, morală sau civică și să devină ulterior model pentru societate.

Astfel, putem afirma că există un număr determinat, din punct de vedere fizic, de replicări ale universului, iar „fizica cuantică oferă și ea un cadru matematic pentru postularea existenței lumilor paralele. [...] putem concepe un număr infinit de universuri alternative în care fiecare entitate cuantică își actualizează câte una din posibilitățile de existență. Ideea avansată de fizicianul Hugh Everett, că tot ceea ce este posibil în cadrul statisticii cuantice se realizează în câte o lume diferită, a condus ulterior la teoria lumilor multiple [...]. Iată așadar că oamenii de știință propun ei cadrele teoretice (adică „versiuni” descriptive ale lumii) pentru protagoniștii romanelor și filmelor science-fiction care călătoresc în alte universuri sau „glisează” dintr-o lume alternativă în alta. Descrierile relativiste și cuantice ale lumii oferă modele matematice suficient de „corecte” pentru a transforma ficțiunile literare în „lumi actuale”, în sensul lui Goodman.”¹² Iată manifestarea inter-relaționării dintre spațialitatea fizică reală și pulsiunea literară, de un ușor echivoc. Prin urmare, atunci când proiecțiile spațialității din literatură

¹⁰Mihail M. Bahtin, *Probleme de literatură și estetică*. Traducere de Nicolae Iliescu, București, Editura Univers, 1982, p. 294.

¹¹Edward T. Hall, *The Hidden Dimension*, New York, Anchors Books, 1966, p.1. (Proxemica este termenul pe care l-am conceput în scopul ilustrării interdependenței dintre observații și teorii ale utilizării spațiului de către om, ca elaborare specializată a culturii)- trad. n. A. J.

¹²Coordonator Corin Braga, *Morfologia lumilor posibile. Utopie, antiutopie, science-fiction, fantasy*, București, Editura Tracus Arte, 2015, p.19.

par utopice, legile fizice contrazic teoria și oferă, prin intermediul teoriei stringurilor, o infinitate imperceptibilă empiric a numărului de universuri posibile.

O cercetare ulterioară va include aplicabilitatea conceptelor, în relație cu literatura Fantasy pentru copii, din secolul XX.

Bibliografie

1. Opere de referință

BIBLIA sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001

CONKAN, Marius, *Portalul și lumile secundare. Tipologii ale spațiului în literatura Fantasy*, București, Editura Tracus Arte, 2017

2. Referințe teoretice și critice

BAHTIN, Mihail M., *Probleme de literatură și estetică*. Traducere de Nicolae Iliescu, București, Editura Univers, 1982

*** *Morfologia lumilor posibile. Utopie, antiutopie, science-fiction, fantasy*, Coordonator Corin Braga, București, Editura Tracus Arte, 2015

CHEVALIER, Jean, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Volumul 3, București, Editura Artemis, 1995

DURAND, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului, Introducere în arhetipologia generală*. Traducere din limba franceză de Muguraș Constantinescu și Anișoara Bobocea, București, Editura Nemira, 1999

DURAND, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului, Introducere în arhetipologia generală*. Traducere de Marcel Aderca, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000

DURAND, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998

HALL, Edward T., *The Hidden Dimension*, New York, Anchors Books, 1966

HAWKING, Stephen W., *Scurtă istorie a timpului de la Big Bang la Găurile Negre*. Traducere din engleză de Mihaela Ciodaru, Introducere de Carl Sagan, Ilustrații de Ron Miller, București, Editura Humanitas, 2018

SCHREUDER, Duco A., *Vision and Visual Perception, The ConsciousBase of Seeing*, Archwat Publishing, United States of America, 2014

SCHOPENHAUER, Arthur, *Lumea ca voință și reprezentare*. I. Traducere din germană și glosar de Radu Gabriel Pârvu, București, Editura Humanitas, 2012

TIPLER, Frank J., *Fizica nemuririi: Dumnezeu, cosmologie modernă și învierea morților*. Traducerea și adaptarea din limba engleză: Roman Chirilă și Doina Țimpău, București, Editura Tehnică, 2008

WOLFREYS, Julian, Ruth Robbinsand Kenneth Womak, *KeyConcepts in LiteraryTheory*, SecondEdition, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2006.